

ר' מנדל וולמן ז"ל

(צדופי זכרונות)

שים בקפוטות ארוכות, ורכים היו גם סן המנדלים פאונ ארוכות ומסולסלות. ר' מנדל היה שוהה בנהרדי-נור, כולו קורן מתוך התרגשות ורבקות. הדר-שה היתה כמובן דרשת תעמולה. צריך היה להכשיר את הציונות במאמרי חז"ל, צריך היה לסתור את טענותיו של בעל "הפלס", אך מניהיוביה היה מבאר מדרש פליאה ואגדה סתומה; מניהיוביה היה דורש ארוכות גם בפרקי הסטוריה מסובכים.

וכשגמר את דבריו היו יושבים לסקוד עודה השלישית, כדת וכדין, ממש כמון אצל חסידי גור או אלכסנדר, והזמירות היו מלאות כסופין ולבביות, ול"יצוה צור חסדו" היו מצרפים את השיר "על אם-הדרך שושנה מתגוללת" וגם את "שם במקום ארזים", ולאחר ברכת-המזון היו נומרים את האספה ב"התקוה", באותה הרבקות החסידית של "יה רבון עלנו", וחסידים ותיקים היו עוד מאריכים בישיבה בתוך הדמדומים והיו דנים בדחילו ורחימו בנסיעתו של הרצל לקושטא ובפגישתו עם וילהלם-קיסר בירושלים "תפארת ציון" — כך היה שם השיר טיבל שנוצר ע"י ר' מנדל — היתה החתי רישה הציונית העמוקה בקרקעה של וואר-שה, והיא עשתה הרבה יותר פירות מכל עבודת המטיפים החדשים.

בפגישתי אח"כ עם ר' מנדל בוואר-שה כמה וכמה פעמים. הוא נתפרסם לאט-לאט מחוץ לחוג של "תפארת ציון". הציונות נהרמקה. ההחילה סדרה של "נשפים" (אח-הרשיון היו מקבלים עדיין בשביל סיווג כתיבת ספר-תורה, או שמחת ארושין...) והר"ר ביכובסקי, שהיה אז יו"ר כל האגודות הציוניות בוואר-שה, לא היה כה-אח-אף פעם על שמו של ר' מנדל וולמן, והיה מיחד לו מקום ראשי בין הנואמים. אולם הציונות של ר' מנדל וולמן התחילה מפגרת יוטר ויותר... היא פסקה ללכת עם "רוח-הזמן". הציונות שלו של מעלה היתה, של התלמוד ירושלמי ושל המדרשים, ונפשו התחילה סולדת עם כל מנע עם המציאות, עם המפלגות ורי-בותיהן.

בפגישתנו האחרונה בגולה (כמדומ-ני בביתו של ה"י בורנשטיין ז"ל) הרצה לפני פרשה שלמה על קיומו של הבית השלישי. איני זוכר בדיוק אם הוא הביא לי אז ראיות בעד קיומו או אי-קיומו של הבית השלישי (מוחי היה כבר נתון אז לבנינו של הבית הרביעי...). אולם הוא גזר על ימין ועל שמאל, ומאמרי חז"ל היו קופצים מפיו ערמות-ערמות, ותוך כדי דבור עבר אל הסמבטיון, והוא קבע לפני את מקומו בדיוק... הדברים נדפסו אח"כ במאספיו של לונץ ז"ל וגרמו לשקלא-וטרוא אריכתא. השתתפו בזה ר' יעקב גולדמן, ר' יעקב שך-עוויטש — כולם עתה בעולם, האמת

נוגה ומכונס היה מתהלך ר' מנדל וולמן בשנותיו האחרונות בתל-אביב. אפי-שר שהיה גם סאוכוב במדה ירועה. הגי-דיים נעשו תיישים, והכל טרודים כל כך, והמוחות אינם צלולים ופנויים לשמוע דברי-תורה, ועבודת-הבנין עצמה — ני, זוהי כבר פוליטיקה ואין מקומה בדב-רי-אזכרה אחרי אדם כר' מנדל.

אולם אל המנוחה בא כבר — בבית הקברות הישן של קהלת תל-אביב. ואם התורה לא תשתכה מישראל, ודאי ששפ-תותיו של ר' מנדל וולמן תהיינה דובבות בקבר.

התנועה הציונית לפני שלשים ושתיים שנה היתה צפה בווארשה על פני הש-טח. סוקולוב רק הספיק לתת אז ספר-כרי-תות ל"איזראליטא". "הגמינה" (ועד הק-הלה) היתה עדין מחולקת בידי המתבו-ללים וחסידי גור. פריץ ופרישמן, כידוע, לא התיחסו בחבה יתרה לציונות, וברוח זה השפיעו גם על פרחי הסופרים. התי-לבט אז בין הרגלים הסופר ד"ר יחזקאל וארטסמן, שהיה מוציא ירחון בפאריס-סראקא-לונדון, והירחון היה מכוון, כבי-כיל, לבסס את הציונות על המדע (פרישי-סן היה אומר: על ה כ י מ י ה...), — אבל לא היה לזה כל הד.

ארבע מאות אלף יהודי ווארשה לא ידעו כלום כהציונות, ואלה שידעו, מתוך המתבוללים ומתוך החסידים, הביטו עליה כעל אסון — אסון לפרוגרס או אסון ליהדות...

יהודי ווארשה היו מתיחסים בחשך לציונות גם מטעם זה, שהיתה תוצרת חוץ, ולא תוצרת-חוץ סתם, אלא היא נר-אתה בעיניהם כתוצרת ליטאית. שהרי הציונים הראשונים בווארשה, הנלגול-וזשני של תובכי ציון, מיוצאי רוסיה היו, ודבר לא היה להם עם בני "עמך" הווארשאים.

שרטון על קנה ציוני דק העלתה אז בווארשה החבורה נוקטנה של חובבי-ציון, שהיתה מסתובבת סביב מפעלי יסוצקי, "הכרמל", "אחיאסף", יהודים טו-בים ברוכס עם בית-כנסת קבוע ועם מטיף קבוע, אבל ביהדות הווארשאית לא היה רשומם ניכר ביותר. הם לא היו מסוגלים לעשות נפשות רבות לציונות גם משום כך, שהם עצמם עוד היו בבחינת גרי-אריות, והיו מחכים לחוברת האחרונה של "השלח" כדי לשמוע בכל שאלה ושאלה את דעתו של הרבי...

התחילו מתראים הנצנים הראשונים של הציונים הצעירים גם מתוך הבורגנות הנאליבקאית, המרברת פולנית. ליאון לויטה היה בחור צעיר ועשיר ויפה, ומב-טאו הפולני היה צה ונקי. זליג ויצמן היה מנהל של בית-מסחר גדול, והיה גברא-רבא בחבורה זו. גם אינטליגנציה לאומית נראתה על האופק. ונגרוב ומ. מ. סירקין, סטודנטים. מ. מ. ש. קדשו את השם ונא-מו עברית בנשפים. התחיל לעלות אז גם שמשן של יצחק גרינבום, אולם הוא היה כבר אז נגה יותר מדי ולא בא בחשבון בתור דיקוראציה...

אך כל זה יחד היה צפ על פני השטח, ולא ירד למעמקים. הציונות התחילה בוקעת ויורדת עד לשרשים רק עם הופעתו של "המזרחי". ואחד מאלה שעשו את העבודה הזאת בשלימות ובאהבה רבה היה ר' מנ-דל וולמן ז"ל.

איני זוכר עכשיו בדיוק את הרחוב — קרמליצקה או נובוליפקי — אולם תקוע עמוק עמוק במוחי הרושם הראשון של הדרשה. היה זה באחת משבתות הקיץ, כשמכיר אהר הציע לפני ללכת ל"שטי-בל" ולשמוע דרשה יפה מפיו מטיף ציוני. שטיבל ומטיף ציוני — היה אז בזווג זה יותר חרוש מאשר לשמוע היום את כן-נוריון בקלוב הבית"רים...

קהל-השומעים היה כולו מאנ"ש, זקנים וצעירים, ערב-רב של "שטיבלך" שונים, מהם שמרדו בגלוי ועברו רשמית לשטיבל הציוני, ומהם שבאו לכאן בחש-אי ומתוך פחד בלב, אבל כולם היו לכרי-